

Orientering om Berg bygdetun (Veden skanse) for Fredriksten Rotaryklubb onsdag 13. mai 2026.

Viktige hendelser for stedet. Bakgrunn og beslutning.

- Vedenområdet, som Berg Bygdetun er plassert på, er en del av det store raet som ligger igjen etter istiden og strekker seg fra Vestfold, gjennom Østfold og nedover i Sverige. I uminnelige tider har folk ferdes langs raet, sørfra over vadet i Tistedalen og nordover mot Oslo og resten av landet.
- I forbindelse med urolighetene før og ved unionsoppløsningen i 1905 eksproprierte Staten gården Marienlyst i 1901. I 1901 og 2 ble Veden skanse anlagt som et sperrefort mot Sverige. I 1903 ble gården solgt tilbake. Veden skanse var da utskilt. Ved unionsforhandlingene med Sverige i 1905 var fortet satt opp med ca 1500 mann og 6-8 kanoner på 3 skanser mot Asak, Tistedal og Gyldenløve. Svenskene så nok overmakten for stor, Karlstadforliket ble undertegnet 23. september 1905, Norge fikk sin frihet, og sperrefortene ble nedlagt. Under anleggsarbeidene ble det funnet skjeletter fra koleraepidemien i 1833. Da ble det anlagt en kolera gravplass på vestsiden av raet.
- I 1935 ble det bygget et høydebasseng på flaten til høyre for melkerampen. Det skulle sørge for vanntrykk til en del av Bergs innbyggere som fikk ny vannledning fra Femsjøen. Bygget sto raskt ferdig og var i bruk til langt ut på 1970 tallet.
- I Berg herredsstyre ble det omkring 1935 besluttet å etablere et bygdemuseum for Berg herred og i 1937 kjøpte kommunen Veden skanse med et areale på 17 mål av Forsvarsdepartementet for kr. 13000,-. Under krigen skjedde det ikke så mye, men i 1947 ble det første huset reist på bygdetunet. Arbeidet med og samle og flytte hus til et bygdetun var igang

- Hvordan kunne Berg herredsstyre i en vanskelig tid økonomisk velge å bruke penger på et typisk kulturprosjekt som dette? Det er nærliggende å tro at folk så at de gamle, lave bygningstypene som hadde eksistert i flere hundre år, basert på hesten og mennesket til drivkraft og transport endret seg og ble mer moderne. Hovedbygningene ble forandret til sveitserstil med arker og utbygg og uthusene ble tilpasset behovet for stor lagerplass og høye bygningstyper. Arkitekturen og tunformen ble en helt annen. Mekaniseringen var på vei inn i Norsk landbruk som til nå hadde vært blant de viktigste næringene i Norge. Bygdefolket ville ta vare på et eksempel på det som var i ferd med å forsvinne og det resulterte i Berg Bygdetun.
- Det meste av inventar og redskap som finnes i husa på bygdetunet kommer fra Berg, Rokke, Asak og Torpedalen. Over 500 gjenstander er gitt av bygdefolket og samlet av bondekvinnelagene og bondelaget. Kari Norheim fra HhS har registrert gjenstandene. De er svært gamle og må ikke røres!
- Halden kommune fikk bygdetunet ved kommunesammenslutningen i 1967 og overtok ansvaret. Fra 1. januar 1977 overtok Halden Historiske Samlinger ansvaret. I 2010 overtok Østfoldmusene ansvaret, skiftet stablene under Stabburet og gjorde siden ingen ting med stedet. Situasjonen ble uholdbar, Historielaget klippet plener, fjernet kratt og beiset det mest nødvendige. Fra 2026 ser det ut som om kommunen har tatt ansvaret for stedet og i samarbeid med Historielaget vil sørge for nødvendig vedlikehold.

Helgerødstua.

- Det første huset som ble flyttet til bygdetunet hadde stått på Helgerød i Rokke. Det sto ved den gamle kongeveien, litt syd for det nåværende tunet på Helgerød og litt nærmere Tolvehaugen. Huset hadde på 1800 tallet i tillegg til å være hovedbygning på gården vært skysstasjon for folk som reiste til og fra Halden. Her kunne folk komme innom når de var på reise. Hestekarene og de reisende fikk servering og kunne ta seg en middagshvil før de reiste videre. Det ene rommet ble brukt til dette. Hestene fikk for og drikke.
- På slutten av 1800 tallet bodde det 8 mennesker på gården. Mor og far en sønn på 7 år, tjenestegutt, tjenestejente som arbeidet i fjøset og en gutt som leide rom der. Dessuten bodde det et gammelt søskenpar i bryggerhuset og de ble forsørget av fattigvesenet.
- Etter at det var bygget ny hovedbygning på gården var det meningen at huset skulle rives. Dette var kjent for folk i Berg herredsstyre og de kjøpte huset like før krigen for kr. 1000,- av eieren Halfdan Mjølnerød. Huset ble stående til etter krigen og jeg kan huske hvor det sto.
- Beslutningen om å flytte huset til bygdetunet ble tatt av Berg formanskap i **1947**. Det var Jens Harboe som rev bygningen, merket alle stukkene og satte huset opp igjen på bygdetunet samme år.
- Huset har gang, kjøkken med grue og to rom i 1. etasje. To rom og en alkove i 2. eta

Lagården.

- Lagården kommer fra Fismedal i Torpedal. Den er bygget i laftet tømmer og inndelt med låve med kjørebane og underlåve midt på bygningen og med laer på begge sider. Denne bygningstypen var representativ for en lagård på 1850 tallet. Formannskapet i Berg vedtok i 1949 å kjøpe den gamle låven for kr. 2000,-
- Den ble revet ned, flyttet og satt opp igjen av Ole Thorsen Veggesdal og Hjalmar Blokkemyr i **1953**. I lagården er det plass til høy og kornnek i laene. Alt høy og kornnek ble kjørt i hus med hest og vogn. På kjørebanelen er det plass til tresking ut over høsten og det kan lagres redskap der.

Stabburet.

- Stabburet har stått på Juver i Rokke. Berg kommune kjøpte det av Georg Holmen i 1962. Det ble flyttet til Berg bygdetun og reist på bygdetunet i **1965**. Bygningen er i laftet tømmer, skåret på gårdssaga på Juver antagelig midt på 1700 tallet.
- I stabburet ble det oppbevart mat og annet forråd. I tillegg til at stabburet var viktig til å oppbevare mat var det svært viktig til oppbevaring av såkorn til neste års utsed. Såkornet ble rensset og tatt vare på. Her var det melbøler til forskjellig slags mel. Bord og skap til smør, ost og flatbrød. Salttønner til å oppbevare kjøtt, flesk og sild. Det er kroker i taket til å henge opp røkte og saltede kjøttvarer.
- I 2. etasje er rommet kalket og ble blant annet brukt til å oppbevare klær og kister til forskjellig utstyr.
- Stabburet kunne låses med en stor nøkkel og det var ofte husmora som hadde nøkkelen.

Fjøset.

- Fjøset kommer også fra Fismedal. Det ble tatt ned og flyttet til bygdetunet i 1992. Berg bondelag med Martin Møgedal i spissen bidro med stor dugnadsinnsats. Finansieringen av det hele ble ordnet med bidrag fra Halden kommune, Østfold fylkeskommune, Berg Sparebank og Norsk Kulturråd. I tillegg ble det gitt legatmidler.
- Steffen Steffensen og Runar Drønen reiste bygget på tunet i **1995** ved hjelp av bondelagets medlemmer. Fjøset står i den nordøstre enden av lagården og har plass til kuer, kalver, ungdyr og griser.
- Her ble kuene melket for hånd. For det meste av gårdens kvinner. De siste årene var det installert melkemaskin. Da overtok mannfolka. Melka ble silt og fylt på melkespann. Melka måtte kjøles med en gang slik at den ikke ble sur. Til det ble det om sommeren brukt is som ble hentet fra dammer på gårdene og lagret i spesielle hus hvor den ikke tinte. Hver dag hentet melkebilen melkespanna på melkerampen og kjørte dem til meieriet i Halden. Foret ble hentet i lagården og lagt på forbrettet. Gjødsla ble skrapet ned i floren og kastet ut gjennom ei luke i veggen.

Melkerampen.

- Melkerampen ble aktuell på gårdene sent på 1800 tallet når melka skulle samles inn og leveres på meieriet. Etter hvert som melketransporten ble organisert ble det praktisk for gårdene å sette melkespanna på faste steder langs de offentlige veiene. Postkassene ble også plassert her. På bygdetunet ble melkerampen satt opp til et stort stevne i 2005.

5.

Hestevandringen.

- Hestevandringen kommer fra Nes i Torpedalen. Den ble hentet og satt i stand av historielagets folk til stevnet på bygdetunet i **2005**. Med hestevandringen har bygdetunet en original og fullt brukbar utgave av en av de første avanserte tekniske innretningene innen landbruket.

Smia.

- Smia ble gitt til Berg, Rokke og Asak Historielag av Inger og Sverre Johansen på Sæterhaugen i Berg for å plasseres på Berg bygdetun. I forståelse med Halden kommune og Halden historiske Samlinger ble det tatt ut en plass på bygdetunet som passet til tomt for smia. Så ble den revet av historielagets medlemmer, flyttet og bygd opp igjen på bygdetunet. Byggmester Sven Iver Naalum hadde det byggefaglige arbeidet. I **2012** var den ferdig oppsatt med gruve og annet nødvendig utstyr. Det meste skaffet til veie av historielaget. Smia var i dårlig forfatning og det er stort sett bare reisverket og taksteinen som er originalt. Spon på taket, klenningen, spiker, kroker og sperrene på taket ble hogd, skåret, smidd og høvlet på gammelt vis av historielagets medlemmer.
- Finansieringen ble ordnet ved en gave på kr. 100000,- fra Sparebankstiftelsen DNB Nor og kr. 30000,- pluss stor dugnad fra historielaget.
- Smia var en svært viktig bygning på gården. Mye av redskapen som ble brukt var tilpasset hesten som drivkraft og måtte stadig repareres. Her ble økser og kniver slipt, kramper og kroker smidd, hesteko formet og hester skodd. Å kunne smi var et viktig fag. På mange gårder finnes enda beslag og gangjern fra egen smie.
- Smia på Sæterhaugen hadde en interessant historie. Den stod ved den gamle hovedveien fra Svinesund og inn i landet.

Kanskje hadde både Karl 12. og kong Carl Johan når de reiste forbi i henholdsvis 1716 og 1814 fått skodd sine hester der.

6.

Eier forhold på Bygdetunet.

- Det er Halden kommune som eier 17 da. på Veden skanse hvor bygningene er plassert.
- Halden kommune eier også Helgerødstua, stabburet og lagården. Disse bygningene og tomta ble overdratt i forbindelse med kommunesammenslåingen.
- Halden historiske Samlinger drifter disse bygningene.
- Halden historiske Samlinger eier og drifter fjøset og hestevandringen.
- Berg, Rokke og Asak Historielag eier og drifter smia.